

Türk düşmənçiliyi, "böyük Ermənistan" ideyasını həyata keçirmək istəyən mənfur erməni millətçiləri 1905-1907, 1918-1920, 1948-1953, 1988-1993-cü illərdə xalqımıza qarşı soyqırımı, terror, deportasiya və etnik təmizləmə siyasəti aparmışdır. Hələ XVIII əsrdən bəri çar Rusiyasının dəstəyi ilə tarixi yurd yerlərimizdə erməni dövləti qurmaq məqsədilə Bakıda və respublikamızın şəhər və rayonlarında ermənilərin məskunlaşdırılması siyasəti yürüdülmüşdür. İki yüz il ərzində məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilmiş bu siyasətin kökündə isə ermənilərin Azərbaycan xalqının tarixini, mədəniyyətini mənimsəmək istəyi dayanmışdır.

Bəşəriyyətə, insanlığa qarşı qəddarlıq, vandalizm

"Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında" fərman erməni millətçilərinin cinayət əməllərinə verilən ilk siyasi qiymətdir

"Böyük Ermənistan" xülyasını gerçəkləşdirmək istəyən ermənilərin Cənubi Qafqazın müxtəlif bölgələrində, o cümlədən Bakıda törətdikləri iğtişaşların, terror aktlarının, kütləvi qırğınların ilk mərhələsi 1905-ci ildə başlanmışdır. 1905-ci il fevralın 6-da Bakıda erməni terrorçuları tərəfindən kənd sakininin öldürülməsi ilə başlayan münafişə qanlı toqquşmaya, erməni-azərbaycanlı qırğına çevrilmiş, münafişə dalğası qısa müddət ərzində Bakı, Naxçıvan, Zəngəzur, İrəvanı bürümüşdü. Çar Rusiyasının silahlandırdığı ermənilərin 1905-1907-ci illərdə milli və dini zəmində, etnik təmizləmə məqsədilə həyata keçirdikləri soyqırımları, terror aktları İrəvanda kütləvi xarakter almış və "dənizdən-dənizə" erməni dövləti yaratmaq məqsədilə törədilən qırğınlarla yüzlərlə Azərbaycan kəndi dağıdılmış, on minlərlə günahsız insan qətlə yetirilmiş, xalqımıza məxsus minlərlə tarixi-mədəni abidə və yaşayış məskəni viran qoyulmuşdu.

Ermənilərin azərbaycanlılara qarşı zorakılıq aktları, soyqırımı hadisələri zaman-zaman daha qəddarlıqlarla təkrarlanmışdır. Belə ki, Bakı şəhərində və Bakı quberniyasının müxtəlif bölgələrində, eləcə də Qarabağ, Naxçıvan, Şamaxı, Quba, Xaçmaz, Lənkəran, Salyan, Zəngəzur və digər ərazilərdə daşnak-erməni silahlı dəstələrinin azərbaycanlılara qarşı növbəti soyqırımı 1918-ci ildə həyata keçirilmişdir. Öz iddialarını bolşevik bayrağı altında reallaşdırmağa nail olan ermənilər - Stepan Şaumyanın başçılıq etdiyi və böyük hissəsi ermənilərdən ibarət olan bolşeviklər və silahlı daşnak ordusu birləşərək 30 mart - 3 aprel tarixlərində Bakıda dəhşətli qırğın törətmişlər. Üç gün davam edən genişmiqyaslı qanlı aksiya zamanı erməni silahlıları bolşeviklərin köməyi ilə azərbaycanlıların yaşıdıqları məhəllələrə qəflətən basqınlar etmiş, təkcə milli mənsubiyyətinə görə minlərlə dinc azərbaycanlı məhv edilmiş, evləri yandırılmış, milli-memarlıq abidələri, məktəblər, xəstəxanalar, məscidlər və digər tikililər dağıdılmışdır.

1918-1920-ci illərdə mövcud olmuş Azərbaycan Demokratik Respublikası hökumətinin Fövqəladə İstintaq Komissiyasının materiallarında 1918-ci ilin mart-aprel aylarında Şamaxıda 8 minə qədər dinc sakinin qətlə yetirildiyi, Şamaxı Cümə məscidi də daxil olmaqla əksər mədəniyyət abidələrinin, Cavanşir qəzasının 28 kəndinin, Cəbrayıl qəzasının 17 kəndinin tamamilə yandırıldığı, əhalisinin məhv edildiyi göstərilir. 1918-ci il aprelin 29-da isə Gümrü yaxınlığında əsasən qadınlardan, uşaqlardan və yaşlılardan ibarət 3 min nəfərlik azərbaycanlı köçünün pusquya salınaraq tamamilə qətlə yetirildiyi, erməni silahlı dəstələri tərəfindən Zəngəzur qəzasında 115 Azərbaycan kəndinin məhv edildiyi, qəza üzrə 10068 azərbaycanlının öldürüldüyü, 50000 azərbaycanlının qaçqın düşdüyü bildirilir. Həmçinin, İrəvan quberniyasının 199 kəndində yaşayan 135 min azərbaycanlı öldürülmüş, kəndlər isə yerlə-yeksan edilmişdir. Erməni silahlı dəstələri daha sonra Qarabağa yürüş etmiş, 1918-1920-ci illər arasında Qarabağın dağlıq hissəsində 150 kənd dağıdılmış, əhalisi məhv edilmişdir.

Azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi etnik torpaqlarından qovulmasının növbəti mərhələsi SSRİ Nazirlər Sovetinin 1947-ci il 23 dekabr tarixli "Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və başqa azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında" və 1948-ci il 10 mart tarixli "Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və digər azərbay-

canlı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar tədbirlər haqqında" qərarları ilə başlanmışdır. O illərdə xalqımız növbəti tarixi cinayətlə üzlənmişdir. Hətta 1951-ci il fevralın 28-də köçürmə prosesinin sürətləndirilməsi məqsədilə SSRİ Nazirlər Soveti "1951-ci ildə köçürülmə planı haqqında" qərar da qəbul etmişdir. Bu qərarlar əsasında 1948-1953-cü illərdə yüz əlli mindən çox azərbaycanlı Ermənistan SSR ərazisindəki əzəli torpaqlarından kütləvi surətdə və zorakılıqla sürgün olunmuşdur ki, bu da bəşəriyyətə, insanlığa sığmayan erməni vandalizminin təzahürüdür.

Azərbaycan xalqına qarşı dövlət səviyəsində həyata keçirilmiş bu tarixi cinayətə hüquqi-siyasi qiymət verilməsi və onun beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması, azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyasının hertərəfli tədqiq olunması məqsədilə ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən "1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında" 1997-ci il 18 dekabr tarixli Fərman imzalanmışdır. Fərmanda qeyd olunur ki, "təəssüf ki, 1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindən deportasiya olunması faktı ötən 50 il ərzində lazımcı araşdırılmamış, bu hadisələrə hüquqi-siyasi qiymət verilməmişdir".

Mərhələ-mərhələ gerçəkləşdirilən siyasətin davamı olaraq isə Ermənistan 1988-ci ildə Azərbaycanın tarixi torpaqlarına açıq formada ərazi iddiaları və etnik zəmində təxribatlara başlamış və bu münafişə Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü ilə nəticələnmişdir. Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münafişəsi nəticəsində 1 milyondan artıq azərbaycanlı məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüş, minlərlə insan hərbi əməliyyatlar nəticəsində həlak olmuş, itkin düşmüş, əsir və girov götürülmüşdür. Beləliklə, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münafişəsi XX yüzilliyin tarixinə ən faciəli münafişələrdən biri kimi daxil olaraq, minlərlə insanın doğma yurd-yuvalarından kütləvi surətdə və zorakılıqla didərgin salınması ilə tarixə yazılmışdır.

Azərbaycan ərazilərini işğal etmək məqsədilə həyata keçirilən hərbi əməliyyatlar hüquqi müstəvidə təcavüz kimi dəyərləndirilsə də, zaman-zaman işğalçı Ermənistan bütün qanunları kobud şəkildə pozmuş, beynəlxalq cinayətin ən ağır forması olan təcavüzkar siyasət yeridərək öz çirkin əməllərini davam etdirmişdir. Ermənistanın bu işğalçı siyasətinə qarşı dünya dövlətləri arasında ciddi reaksiya verilməmiş, müvafiq tədbirlər görülməmiş, hətta işğalçı ölkəyə havadarlıq edənlər də az olmamışdı. Beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin əsas təminatçısı kimi çıxış edən BMT Təhlükəsizlik Şurası Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münafişəsi ilə əlaqədar 1993-cü ildə 822, 853, 874 və 884 sayılı dörd qətnamə qəbul etmiş, qətnamələrdə Azərbaycan ərazilərini işğalı pislənilmiş, güc tətbiqi vasitəsilə ərazi iddialarının reallaşdırılmasının qəbul edilməzliyi vurğulanmışdır. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, suverenliyi və sərhədlərinin toxunulmazlığı bir daha təsdiq edilmiş və işğalçı qüvvələrin Azərbaycanı işğal olunmuş bütün ərazilərindən dərhal, tam və qeyd-şərtsiz çıxarılması tələb olunmuşdu. Lakin birmənalı olaraq BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri mütləq şəkildə icra edilməmiş və Azərby-

can xalqına qarşı ədalətsizliyə son qoyulmamışdı.

Ölkə başçısı dəfələrlə Ermənistanı Azərbaycanın suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə hörmət etməyə və münafişənin dövlətlərin ərazi bütövlüyünə, sərhədlərin toxunulmazlığına əsaslanan sülh yolu ilə, ədalətli həllinə, bu istiqamətdə danışıqların davam etdirilməsi haqqında razılığa gəlməyə çağırılmışdır. Lakin danışıqlar prosesində intensivliyin artdığını və prosesin öz maraqlarına uyğun cərəyan etmədiyini gören Ermənistan Azərbaycanın bütün sülhsevər səylərinə baxmayaraq, siyasi və hərbi təxribatlar vasitəsilə hər dəfə danışıqlar prosesini pozmuş, Azərbaycan ərazilərinin işğalını davam etdirmişdir.

Ermənilərin azərbaycanlılara qarşı soyqırımları XX əsrin sonlarında bir daha təkrarlandı. 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə Azərbaycanın Xocalı şəhərində ermənilərin vaxtaşırı törətdikləri qanlı qırğınların davamı olan daha bir dəhşətli soyqırımı baş verdi. Xocalı soyqırımı kimi tanınmış bu qanlı faciədə minlərlə azərbaycanlı məhv edilmiş, əsir düşmüş, şəhər yerlə-yeksan edilmişdir. 1992-ci il fevral ayının 25-dən 26-na keçən gecə erməni silahlı qüvvələri keçmiş SSRİ-nin 366 sayılı motoatıcı alayının köməyi ilə Xocalını ələ keçirmiş və dinc əhalini xüsusi qəddarlıqla qətlə yetirmişdilər. Xocalının yüzlərlə günahsız sakininin qəddarcasına qətlə yetirilməsi Ermənistan-Azərbaycan münafişəsi zamanı törədilmiş ən dəhşətli cinayətlərdən biri idi. Bu cinayətdə 613 nəfər, o cümlədən 106 qadın, 63 uşaq və 70 qoca öldürülmüş, 1275 nəfər girov götürülmüş, 150 nəfərin taleyi isə bu günədək naməlum qalmışdır. Faciə zamanı Xocalının 487 sakini, o cümlədən həddi-buluğa çatmamış 76 uşaq ağır xəsarət alaraq şikəst edilmiş, 6 ailə tamamilə məhv edilmiş, 26 uşaq valideynlərinin hər ikisini, 130 uşaq isə valideynlərindən birini itirmişdir.

1992-ci ilin may ayında Ermənistan silahlı qüvvələri Şuşa şəhəri və Laçın rayonunu, 1993-cü ildə isə Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı və Zəngilan rayonlarını işğal etmişdi.

İki yüz ildən artıq bir müddətdə zaman-zaman ermənilərin azərbaycanlılara qarşı düşünülmüş, planlı surətdə həyata keçirdiyi siyasət əzəli torpaqlarımızın işğalı, xalqımızın soyqırımı ilə nəticələnmişdir. Yalnız 1918-ci il mart qırğına Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə siyasi qiymət verilməsinə cəhd göstərilmişdir. Lakin Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş bütün soyqırımı faciələrini unutmamaq, yaddaşlarda əbədiləşdirmək üçün Xalq Cümhuriyyətinin varisi, müstəqil Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev tərəfindən imzalanmış 26 mart 1998-ci il tarixli "Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında" fərmanla 31 Mart - Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü elan edilmişdir.

Ümummilli lider tərəfindən imzalanmış bu fərman erməni millətçilərinin vəhşiliklərinə verilən ilk siyasi qiymətdir.

Mehparə ƏLİYEVƏ,
"Respublika".